

BARBARA R. BERGMANN

Svéd típusú jóléti állam, vagy alapjövedelem – melyik élvezzen prioritást?¹

Az államilag biztosított meritokratikus javak és szűken célzott pénzbeli ellátások elsőbbséget élveznek a nagy univerzális pénzbeli juttatásokkal szemben. A svéd költségvetés vizsgálata megmutatja, hogy a fejlett országoknak nincs mindkettőre elegendő adóztatási kapacitásuk. A pénzbeli ellátásokkal együtt járó, egyéb problémák közé tartoznak a fizetett munka végzésének ellenőztözése, az adófizető kapacitás csökkenése és a nemi egyenlőségre gyakorolt kedvezőtlen hatások. A jóléti állam felépítése után a termelékenység növekedése a nemzeti költségvetésben fokozatosan teret nyithat az univerzális pénzbeli ellátások számára.

Mind az alaptókére,² mind az alapjövedelemre vonatkozó javaslatoknak³ részét képezi, hogy bizonyos állampolgároktól nagy mennyiségű adót vonnak el azért, hogy finanszírozzák a minden állampolgár számára nyújtott, nagy mennyiségű pénzbeli juttatásokat. Mindkettő fő céljának azt tekintem, hogy az életkörülményeket egyenlőbbé tegyék annál, mint amilyenek egyébként lennének, hogy csökkentsek az egyének munkaerőpiactól való függését, és hogy több lehetőséget és biztonságot nyújtsanak, különösen azoknak, akik alacsony jövedelmű szülők gyermekeként születtek. Annak ellenére, hogy ezek kívánatos célok, amellet fogok érvelni, hogy a progresszív nézeteket valló emberek számára a svéd típusú jóléti állam – mely sok drága szolgáltatást nyújt, és ezenfelül a speciális helyzetben lévők számára célzott pénzbeli juttatásokat biztosít – elsőbbséget élvez. Ahogy azt a svéd költségvetés elemzése kimutatja majd, az egy főre eső jövedelem jelenlegi szintje mellett nem lehet mindkettőt megvalósítani. A nagyon magas szintre emelt adóterhek nyomán felhalmozódó

¹ Bergmann, Barbara R. (2004): A Swedish-Style Welfare State or Basic Income: Which Should Have Priority? *Politics & Society*, Vol. 32. No. 1 (March), pp. 107–18.

² Bruce Ackerman and Anne Alstott, "Why Stakeholding?", *Politics & Society* 32, no.1 (2004): pp. 41–60.

³ Philippe Van Parijs, "Basic Income: A Simple and Powerful Idea for the Twentyfirst Century," *Politics & Society* 32, no.1 (2004): pp. 7–40.

problémák miatt jelenleg nem egyeztethető össze egy bőkezű jóléti állam a nagy, univerzális pénzbeli juttatásokkal. Minden ország esetében akkor érkezik el a pillanat, hogy az univerzális alapjövedelem bevezetését megfontoljuk, mikor egy stabil jóléti államot már létrehoztunk. Ekkor lehetne fokozatosan bevezetni, ahogy a termelékenység növekszik, és a bruttó hazai termék (GDP) egy adott szintjének megtermeléséhez szükséges munkaerő-igény csökken.

Azokat a forrásokat, melyekre az univerzális alapjövedelem, vagy az alaptőke bevezetéséhez szükség lenne, jelenleg más, ezeknél fontosabb célokra fordítják. Ide tartozik a „meritokratikus javak” osztálya – olyan javak és szolgáltatások, amelyek esetében közérdek, hogy minden állampolgár hozzáférjen –, amelyeket legjobban a kormány tud univerzálisan biztosítani. A különösen nehéz helyzetben lévő emberek számára célzott pénzbeli ellátások szintén elsőbbséget élvezhetnek, az alapjövedelemmel vagy alaptőkével szemben. Ezek közé tartoznak a gyerekek támogatása és a munkanélküli járadék, illetve az idősek és fogyatékkal élők számára nyújtott létminimumnál magasabb nyugdíjak. Gyakorlati korlátja van a GDP-ből adók formájában elvehető pénz arányának. Ha a progresszívek által joggal támogatott meritokratikus javak és célzott pénzbeli juttatások listája hosszú és költséges, akkor a GDP jelenlegi szintje mellett az adózási kapacitás elhanyagolható része maradhat fent az alapjövedelemhez vagy alaptőkéhez szükséges nagy pénzbeli ellátások finanszírozására. Az, hogy mely javakat érdemes a meritokratikus javak csoportjába sorolni, mely célzott készpénz-juttatások rendelkeznek magas prioritással, mennyibe kerülne ezek biztosítása, és hogy hol húzódnak az adóztatás határai – ezek persze mind olyan kérdések, melyeket világosan meg kell vitatni.

Ha a meritokratikus javak listáját rövidre szabjuk és a költségük (ide értve más kormányzati funkciók és speciális helyzetben lévőknek, például időseknek vagy mozgáskorlátozottaknak nyújtott készpénz-juttatások költségét is) jóval az adóztatás határain belül van, akkor nem szükséges, hogy ezek biztosítása megakadályozza egy jelentős alapjövedelem vagy alaptőke-konstrukció finanszírozását. De ha – mint később kifejtem – ezeknek a javaknak a listáját a legfejlettebb jóléti államok, mint például Svédország, állampolgárai számára jelenleg biztosított ellátásokhoz igazítjuk, akkor a jelenlegi egy főre eső jövedelem szintje mellett kevéssé, vagy egyáltalán nem marad tér tekintélyes univerzális készpénz-juttatások számára.

A finanszírozás problémáján túl más hátrányokkal is járna e programok teljes körű bevezetése a közeljövőben. A velük járó munka-ellenőztönzők tovább súlyosbítanák az adózási problémát. Jelen körülmények között valószínűleg a nemi egyenlőségre is hátrányos hatást gyakorolnának. Ezenkívül a szülők tizenéves gyerekeikkel szembeni kontrollját is csökkentenék.

Az alaptőke-javaslatnak súlyos hátrányai vannak azokon kívül is, amelyek mindkét készpénz-transzfer programmal kapcsolatban felmerülnek. A legnyilvánvalóbb ezek közül annak lehetősége, hogy az állampolgároknak egy nem elhanyagolható része nagy pénzösszegeket olyan célokra fordítana – szerencsejátékokra, drogokra, alkoholra, luxusautókra és ruhákra, ékszerekre –, melyeket a legtöbb ember joggal nem akarna

ALAPJÖVEDELEM

az adófizetőktől gyűjtött közpénzből támogatni. Az alaptőke-javaslat valószínűleg a megtakarítások ellen hatna, és a tőkeállományt az egyébként meglévő szint alá csökkentené.

Az Egyesült Államokban az a politikailag ésszerű, ha a progresszívek az alapjövedelem propagálása előtt a korlátozott energiájukat a jóléti állami ellátások fejlesztésére fordítják. Az Egyesült Államokban még a jobboldal megerősödése ellenére is lehetséges új költségvetési finanszírozású szolgáltatások bevezetése, mint ahogyan azt az idősök számára nyújtandó gyógyszer-támogatásról szóló vita is mutatja. Valószínű, hogy politikailag jobban megvalósítható az államilag finanszírozott javak és szolgáltatások listájának bővítése, mint egy minden állampolgár számára nyújtott, nagy összegű készpénz-juttatási program bevezetése és fenntartása, mivel az ilyen juttatások valószínű eredménye a pazarlás és a csökkenő munka-erőfeszítés. Politikailag és az emberi szükségletek szempontjából is az a helyes sorrend, ha a jóléti állam megvalósítását az alapjövedelem megvalósítása elé helyezzük.

Meritokratikus javak

Az árukat vagy szolgáltatásokat akkor nevezzük „meritokratikus javaknak”, ha (1) úgy döntünk, hogy mindenkinek hozzá kell férnie, aki olyan helyzetben van, hogy használni tudja, és (2) ha állami szolgáltatás híján lennének olyan emberek, akik nem tudnák ezeket önerőből megszerezni. A döntés, hogy bizonyos javakhoz mindenkinek hozzá kell férnie, alapulhat a várt társadalmi hasznosságon, humanitárius megfontolásokon, vagy a kettő valamilyen kombinációján. Az az aggodalom, hogy a lakosság legalább egy része saját jövedelméből nem vesz majd a magas prioritású javakból elégséges mennyiséget vagy minőséget, leggyakrabban azon javak esetében merül fel, amelyek a háztartások jövedelméhez képest drágák. A magas ár egyesek számára teljesen ellehetetlenítheti a vásárlást, vagy esetleg csak még fontosabb javak megszerzésének feláldozása árán vásárolhatnak meg a szóban forgó árut. Ez az aggodalom ugyanakkor abból a paternalisztikus véleményből is eredhet, hogy a háztartások nem jól választanak.

Nyilvánvaló, hogy különböző egyéneknek különböző listáik vannak a meritokratikus javakról. A Cato Intézet szélsőséges libertáriánusainak üres lenne a listájuk. A legtöbb ember listáján viszont legalább néhány dolog szerepelne. Íme az enyém.

Oktatás

A meritokratikus javak legnyilvánvalóbb példája, melyet gyakorlatilag mind a liberálisok, mind a konzervatívok ekként ismernek el, az általános és középiskolai oktatás. Azt még azok a konzervatívok, akik az Egyesült Államokban sok, vagy akár a legtöbb gyereket magániskolákban szeretnék látni, sem kérdőjelezik meg, hogy oktatásuk költségének legalább egy jelentős részét közpénzből kell fizetni. Az iskoláztatás meritokratikus

jószág, mivel (1) olyan dolognak tekintjük, melytől – a gyermek saját érdekében, a gazdaság érdekében, illetve az általunk kívánt társadalmi és politikai élet alapjaként – egy gyermeket sem szabad megfosztani, illetve (2) mivel jó okunk van attól tartani, hogy bizonyos szülők nem tudnák biztosítani azt a szükséges minőségben és mennyiségben.

Senki sem venné fontolóra az iskoláztatásra fordított állami támogatás csökkentését vagy megszüntetését, hogy a felszabaduló összeget szabadon felhasználható pénzbeli juttatásként kiosssa az állampolgárok között.⁴ Egy újabb elem felvétele a meritokratikus javak listájára tehát azt jelenti, hogy úgy döntünk: a források elosztásakor ez a tétel fontosabb, mint egy pénzbeli juttatás, amely ugyanennyibe kerülne.

Az oktatás a minőséggel kapcsolatban is rávilágít egy fontos kérdésre. Az alacsony színvonalú oktatás és a magas színvonalú oktatás két, merőben különböző szolgáltatást jelent, és nyilvánvalóan a magas színvonalú oktatás az a meritokratikus jószág, melynek elérését célként kell kitűznünk. Ez a minőségi elvárás jelenleg sok országban nem teljesül. Az Egyesült Államokban a megfelelő minőség szükséges feltétele lenne a tanárok magasabb fizetése, ami lehetővé tenné a tanárok kiválasztásának és képzésének sokkal szigorúbbá tételét is; továbbá az osztályok létszámának csökkentése, a problémás diákok kezelésének jobb feltételei, valamint a speciális igényű diákokat tömörítő iskoláknak nyújtott több anyagi támogatás. Az ilyen jellegű, minőség-növelő reformokhoz akár a jelenlegi oktatási célú kiadások kétszeresére is szükség lehet.

Egészségügyi ellátás

A meritokratikus javak státusára a másik nyilvánvaló jelölt az egészségügyi ellátás, ide értve a fogorvosi ellátáshoz és gyógyszerekhez való hozzáférést is. A legfejlettebb országok ezt valóban univerzálisan biztosítják, tehát meritokratikus jószágként kezelik. Ugyanakkor az oktatáshoz hasonlóan itt is megjelenik a minőség kérdése, amire oda kell figyelni. Nagy-Britanniában a fájdalmakat elszenvedő fogyatékkal élő embereknek éveket kell várniuk az orvosi ellátásra és az idősebb emberek ki vannak zárva bizonyos kezelésekből. Nagy-Britannia jelenlegi miniszterelnöke, aki első hivatali ciklusának négy évében elmulasztotta az egészségügy talpra állításához szükséges pénz biztosítását, most egy alaptőke konstrukció bevezetését, vagyis azt javasolja, hogy jelentős mennyiségű pénzt juttassanak a korai húszas éveikben járó egészséges embereknek. Ez viszont kifejezetten felelőtlen politikai döntés lenne. A helyzet az Egyesült Államokban ennél is rosszabb; negyvenmillió embernek nincs egészségbiztosítása. Egy ilyen országban egy nagy készpénz-juttatásokkal járó programért kampányolni a prioritások megdöböntő felcserélése

⁴ Természetesen nem szeretném azt sugallni, hogy a pénzbeli juttatások szószólói ezt támogatnák, vagy hogy szükséges lenne ezt tenni, ha egy ilyen pénzbeli juttatás konstrukciót akarnánk finanszírozni. Mindössze azt próbálok bemutatni, hogy az államilag támogatott iskolák fontosabbak, mint a pénzbeli juttatások.

ALAPJÖVEDELEM

lenne.⁵ A fogyatékkal élő idősök gondozóotthonban való ellátása szintén megválaszolásra váró minőségi kérdés.

Ha a jobb oktatás és a jó minőségű, korszerű egészségügyi szolgáltatások lennének az egyedüli „meritokratikus javak”, akkor lehet, hogy bőven lenne terünk rendkívül kiterjedt pénzbeli juttatásokra. Ugyanakkor vélhetően vannak még olyanok, melyek elsőbbséget élveznek a pénzbeli juttatásokkal szemben.

Gyermekgondozás

Az Egyesült Államokban egy két iskoláskor alatti gyermeket nevelő családnak évente 12 000–20 000 dollárjába kerül egy gyermekekkel foglalkozó központban vásárolt szolgáltatás. Dolgozó szülők iskoláskorú gyermekeinek iskola utáni gondoskodásra és nyári szabadidős programokra van szükségük. Sok szülő a valószínűleg alacsonyabb minőségű és biztonságú, de viszonylag olcsó „informális” gondoskodást választja, de még ez is jelentős részt elvesz az alacsony jövedelmű családok pénzéből. Egy ingyenes, univerzális ellátást kínáló program évente 120 milliárd dollárnál többre kerülne; a magasabb jövedelmű szülők befizetésével kiegészített program talán 60 milliárd dollárba. Ha a gyermekgondozásban dolgozók jelenleg rendkívül alacsony fizetését megemelnénk, további 20 százalékkal nőnének a költségek.

Bár lehet, hogy a bőkezű alapjövedelmet gyermekgondozásra fordítanák a családok, amitől azonban az iskoláskor alatti gyerekeket nevelők jelentősen alacsonyabb színvonalon élnének, mint más családok. Ezzel szemben az állami gyermekgondozás lehetővé teszi, hogy ugyanolyan színvonalon éljenek az iskoláskor alatti gyerekeket nevelő családok, mint más, azonos jövedelemmel rendelkezők, akiknek nem kell gyermekgondozásra költeniük. Ezenkívül az alapjövedelem semmivel sem járulna hozzá a gyermekgondozás minőségének javításához: a legtöbb szülő a nagy részét másra költené. A gyermekgondozás állami biztosítása jelentősen megemelné a többgyermekes alacsony jövedelmű családok életszínvonalát, mivel az eddig gondozásra költött pénzt másra fordíthatnák.

Ingyenes vagy részben támogatott felsőoktatási költségek

Nem lenne szabad előfordulnia, hogy pénzügyi okok miatt bárki, akinek megvannak a képességei a tanuláshoz, kimaradjon a felsőoktatás nyújtotta előnyök – ide értve a mester- és doktori képzést is – élvezetéből, mint ahogyan ez jelenleg gyakran megtörténik.

⁵ Senki sem gondolná komolyan, hogy nagy készpénzjuttatások kiosztásával biztosítani tudnánk, hogy mindenkinek legyen egészségbiztosítása.

Mentális egészségügyi gondozás

A hajléktalanság kiterjedése is mutatja, hogy több bentlakásos intézményre van szükség a mentális problémákkal küzdő emberek részére. A korábban létező intézmények alacsony minősége hozzájárult a közvélemény bezárásukat övező közönyéhez. Az ezek helyett ígért, közösségi alapú mentális egészségügyi intézmények sohasem váltak valóságossá. Igény esetén kezelést kellene nyújtanunk – jelentős részben bentlakásos módon – a drog-, alkohol- és szerencsejáték-függőség esetében. Azok számára pedig, akik nem szorulnak terapeutikus intézményekben végzett kezelésre, bőkezűen támogatott hozzáférést kellene biztosítani a gyógyszeres kezeléshez és pszichológiai tanácsadáshoz. A fejlődési rendellenességgel élő gyermekek szülei és az Alzheimer kóros szülőket ápoló emberek is speciális segítségre szorulnak.

Tisztességes lakhatás

Az Egyesült Államokban létezik jelenleg egy program, amely alacsony jövedelmű emberek lakhatási költségeit támogatja. Működésének alapelve, hogy a családoknak nem volna szabad többet költeniük lakhatásukra, mint jövedelmük 30 százalékát. A program viszont nem nyújt minden rászorulóknak támogatást, így a korlátozott felhasználás miatt a jogosult családoknak csak kis százaléka kapja meg. Egy megfelelően működő jóléti államban ez a program teljes mértékben finanszírozott lenne.

Közösségi közlekedés

A közösségi közlekedés legalább részlegesen támogatást igényel. A szélesebb körű szolgáltatás lassítaná a globális felmelegedést, csökkentené a városi terjeszkedést, zöldterületeket őrizne meg, energiahatékonyabb lenne, és újjáélesztené a városközpontokat.

Szociális munka

A gyermekvédelmi szolgáltatásokat, illetve a problémás fiatalokkal, szabadlábba helyezett bűnelkövetőkkel és családi életüket vagy pénzügyeiket nehezen kezelő emberekkel foglalkozó szolgáltatásokat sokkal bőkezűbb módon kéne támogatni.

Az alapjövedelem nem biztosítaná a meritokratikus javak magánjellegű megvásárlását.

A meritokratikus javak általam felvázolt listájával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy önmagában sem az alapjövedelem, sem az alaptőke konstrukció nem biztosítaná, hogy e javak bármelyikéhez minden állampolgár hozzáférjen. Azok az emberek, akik jelenleg nem kapják meg ezeket a meritokratikus javakat – ahogyan napjainkban az Egyesült Államokban sokan –, egy fejlett jóléti állam nélkül az alapjövedelmük ellenére sem jutnának ezekhez hozzá. Az ilyen konstrukciók hatására a munkát vállaló alacsony jövedelmű állampolgárok anyagilag jobb helyzetbe kerülnének, sokan viszont (mint ahogyan most is) nem vennének egészségbiztosítást, gyerekeik rossz minőségű állami iskolákba, alacsony szintű ellátást nyújtó intézményekbe kényszerülnének, nem kapnák meg a mentális egészségügyi kezelést, amelyre szükségük van, lepusztult lakásokban élnének, és így tovább.

Mivel ezeknek a javaknak és szolgáltatásoknak a legtöbbször a jövedelmekhez képest nagyon drága, az alapjövedelem által a keveset keresők jövedelméhez adott többlet sem lenne elegendő annak biztosítására, hogy mindenki úgy döntsön: beleveszi ezeket háztartása költségvetésébe; vagy arra, hogy egyáltalán ez a döntési lehetősége meglegyen. A helyzet még rosszabb lenne azok esetében, akik úgy döntenek, hogy nem végeznek fizetett munkát. Bizonyos meritokratikus javak – mint például a magas színvonalú oktatás vagy egészségbiztosítás – elhagyása a családi költségvetésből nem jár nyilvánvalóan azonnali negatív következményekkel a családra nézve, ezért nagy a kísértés a kihagyásukra.

Egy jóléti államban, amely az összes, általam felsorolt meritokratikus javat biztosítja, és a különleges szükségletekkel rendelkező polgárok számára ezen felül pénzügyi juttatásokat is ad, még azok is hozzáférnének a tisztességes életszínvonalhoz szükséges alapvető javakhoz és szolgáltatásokhoz, akik viszonylag alacsony bérért dolgoznak. Ha ehelyett csak alapjövedelmet és néhány meritokratikus jószágot biztosítunk az oktatáson felül (vagy egyáltalán nem biztosítunk ilyeneket), akkor sokan továbbra is meg lesznek fosztva a méltóság fontos összetevőitől.

Az alapjövedelem finanszírozásának problémája

Ha egyetértünk abban, hogy nagyon fontos a jó minőségű meritokratikus javak alapos és költséges készletének minden állampolgár számára történő biztosítása, akkor az alapjövedelem vagy alaptőke kifizetését, a meritokratikus javak biztosítása mellett, és nem ezek helyett kell bevezetni. Lehetséges-e ez jelen körülmények között? A kérdés átgondolásának egyik módja, ha megnézzük a svéd jóléti államot, amely a fent felsorolt meritokratikus javak nagy részét (ha nem mindet) biztosítja. Ezek után feltehetjük a kérdést, hogy megvalósítható lenne-e Svédország számára, hogy a meglévő költségvetését megtoldja egy alapjövedelem konstrukcióval. A lényeges nagyságrendeket a táblázatban láthatjuk.

A svéd bruttó hazai termék (GDP) megoszlása, 2000 (százalékos arány)

Tétel	Részesedés százalékban
Háztartások fogyasztási kiadásai	51
Bérből és más személyes, adó utáni bevételekből finanszírozva	32
A háztartásoknak nyújtott állami pénzbeli juttatásokból finanszírozva*	19
Fogyasztási kiadások, közszféra*	26
A GDP nem fogyasztási része (beruházás, nettó állapotváltozás, nettó export, egyéb)	23
Közszféra által finanszírozva*	15
Magánszféra által finanszírozva	8
Összes GDP	100
Összes közszféra (* elemek összege)	60

Forrás: A számítások alapját képező adatok a Svéd Pénzügyminisztériumból származnak

Svédországban a GDP 60 százalékát teszik ki az állami bevételek; az Egyesült Államokban ez az arány 30%. Ebből a svéd kormányának a speciális jellemzőkkel bíró háztartások számára juttatott, pénzbeli ellátásai (öregségi nyugdíjak, fogyatékkal élők juttatásai, munkanélküli járadék, gyermekek után járó támogatások, fizetett szülői szabadság stb.) a GDP 19 százalékát teszik ki. A GDP újabb 26 százaléka a kormányzat által az állampolgárok számára biztosított javak és szolgáltatások megvásárlására vagy előállítására megy el. Ezek közé tartoznak az előző szakaszban felsorolt meritokratikus javak, illetve egyéb olyan szolgáltatások, mint például a személyszállítás, védelem, rendőrség, ellenőrzés, adminisztráció, és így tovább. A kormányzat költségvetéséből fennmaradó 15 százalékot a rögzített tőkeberuházásokra, például utakra és más állandó építményekre költik.

A háztartások fogyasztási kiadásai nagyjából a svéd GDP 51 százalékát teszik ki, amelyből, mint láttuk, a GDP 19 százalékát a kormányzati pénzbeli juttatások finanszírozzák. A GDP fennmaradó 32 százalékát, amit a háztartások fogyasztásra költenek, a munkabérből és tulajdonból származó bevételek adóterhek levonása után fennmaradó részből finanszírozzák.

Az alapjövedelem hozzáadása a svéd költségvetéshez azt jelentené, hogy nagy összegű pénzbeli juttatásokat kapna azon emberek tekintélyes méretű csoportja, akik jelenleg semmilyen juttatást sem kapnak az államtól: nevezetesen azok, akik nem munkanélküliek, nem nyugdíjasok, akiknek nincsenek fiatal gyerekeik, nem élnek fogyatékkal, és így tovább. A szegénységi küszöbbel egyenlő értékű csekk kiküldése minden húsz és hatvanöt év közötti felnőttnek nagyjából a GDP körülbelül 15 százalékába kerülne egy olyan országban, amelyben az egy főre eső jövedelem

ALAPJÖVEDELEM

a svédországihoz vagy az Egyesült Államok-belihez hasonló.⁶ Néhányan azok közül, akik jelenleg pénzbeli juttatásokat kapnak az államtól, a jelenleginél többet kapnának egy alapjövedelem konstrukcióban. Valószínűtlen, hogy bárki is kevesebbet kapna.

Azt feltételezve, hogy nem kívánatos a közszférán belüli fogyasztási kiadások csökkentése, a háztartásoknak adott újabb pénzbeli juttatásokat finanszírozó forrásoknak az állami bevétel növekedéséből kell származnia. A szükséges összeg pontos értéke az alkalmazott konstrukció jellemzőitől függene, ideértve azt is, hogy milyen mértékben kezdenék megszűntetni vagy csökkenteni a speciális körülmények között élő háztartásoknak jelenleg nyújtott pénzbeli juttatásokat. A növekedés mértéke viszont semmiképp sem lehetne csekély, és jelentősen csökkenne a termelésben részt vevő emberek adózás utáni jövedelme.

Egy olyan, fejlett jóléti állammal rendelkező országban, mint Svédország, az alapjövedelmet a forrásoknak a táblázat „háztartások fogyasztási kiadásai” sorának első kategóriájából a másodikba való átcsoportosításával kellene finanszírozni. Ha például a GDP további 15 százalékát hozzáadnánk az állam által a háztartásoknak nyújtott pénzbeli juttatások finanszírozásához, e forrásokat a háztartások jelenleg fogyasztói javakra fordított munkabér- és tulajdoni bevételeiből kellene elvonni. A háztartások jövedelmének aránya a GDP-n belül jelenleg 32 százalék, egy ilyen intézkedés ezt a GDP csupán 17 százalékára csökkentené – ennyi volna a teljes GDP megtermelésében való részvételük nettó jutalma.⁷ Ezt algha lehetne tolerálni.

A jelenlegi, egy főre jutó GDP mellett tehát választanunk kell a meritokratikus javak összessége és a speciális körülmények között élők számára nyújtott pénzbeli juttatások (vagyis a jóléti állam), illetve az alapjövedelmi konstrukció között. Mindkettőt nem lehet. Valamilyen kompromisszum azonban lehetséges – például egy kisebb értékű alapjövedelem és a meritokratikus javak karcsúsított listájának kombinációja. Azoknak, akik az alapjövedelmet támogatják, jelezniük kellene, hogy mely meritokratikus javakról kívánnak lemondani.

Ha úgy döntünk, hogy először a jóléti államot építjük fel, akkor egy későbbi időpontban, a termelékenység növekedése mellett lehetővé válhat, hogy az újabb források egy részét univerzális pénzbeli juttatások bevezetésére fordítsuk. Az viszont nem feltétlenül igaz, hogy az alapjövedelmi juttatások bizonyulnak a közeljövőben a növekedés által generált új források legjobb felhasználási módjának. Az állam által nyújtott új vagy jobb minőségű javak, illetve a speciális helyzetben lévő állampolgárok nagyobb mértékű támogatása prioritást élvezhet. Svédországban például jelenleg is vannak tervek arra nézve, hogy a gyermekgondozás-

⁶ Amerikai értékeket használtam ennek kiszámolásakor. Egy hatvanöt év alatti személy esetében a szegénységi küszöb 8,959 dollár volt a 2000-es évben. 162,6 millió ember volt húsz és hatvanöt év között, a bruttó hazai termék (GDP) pedig 10 000 milliárd dollár. A számítás durván alkalmazható a Svédországhoz hasonló országokra, melyeknek az Egyesült Államokhoz hasonló az egy főre eső GDP-szintjük.

⁷ Itt figyelmen kívül hagyom a háztartások bérjövedelmeinek és tulajdoni bevételeinek a befektetésekre fordított részét, mely valószínűsíthetően benne van a GDP 8 százalékában, melyet a magánszféra használ az ilyen jellegű kiadások finanszírozására.

nak nyújtott támogatások növelésével bővítsék a már meglévő jóléti államukat.

Mindazonáltal elérhetjük azt az állapotot, amikor az emberek elégedettek az állam által nyújtott javak és speciális igényekre válaszoló pénzübeli juttatások már kialakított körével. A gazdaság növekedésével azután fenn lehet tartani az e tételekre fordított kiadások abszolút szintjét, viszont ez a GDP egyre kisebb százalékának elköltését jelentené. A fennmaradó bevétel egy részét szét lehetne osztani egy adó által finanszírozott, minden állampolgárnak járó, egységes juttatás formájában. Ezek a juttatások kezdetben alacsonyak lennének, majd idővel nőnének.

A jóléti állam előnyei és hátrányai

Akik a meritokratikus javakat előnyben részesítik az alapjövedelemmel szemben, azoknak szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy bármely másik emberi rendszerhez hasonlóan a jóléti államban is vannak problémák és visszaélések. Egy megfelelő finanszírozással induló állami szolgáltatást idővel hagyhatnak leépülni azáltal, hogy nem biztosítják folyamatosan a szükséges forrásokat, ahogyan ez a brit egészségügy esetében is történt. Az állami kiadások eloszlása tükrözheti a választók bizonyos csoportjainak (például az időseknek) az aránytalan befolyását, vagy lehet kis önérdek-érvényesítő csoportok erőteljes lobbitevékenységének eredménye, és nem pedig az igények humanitárius megfontolásokon nyugvó racionális felmérésének a következménye.⁸

A verseny hiánya azzal járhat, hogy a közhatóságok kevésbé vonzó javak és szolgáltatások szűk tartományát állítják elő, amelyek alig találkoznak a lakosság igényeivel és ízlésével. Az Egyesült Államokban megfigyelhető az államilag szolgáltatott javak egyenlőtlen eloszlásának tendenciája. Az alacsony jövedelmű környékek állami iskoláira kevesebb forrás jut, mint azokra, amelyek a magas jövedelmű környékeken vannak. A programokat adminisztráló közszolgák testülete jelentős méretűre duzzadhat és diktatórikussá, alacsony hatékonyságúvá, késlekedővé és korrupttá válhat. (Az ilyen tendenciák kiteljesedése a Szovjetunióban volt megfigyelhető.) Ezek a lehetőségek mind kétségtelenül fennállnak.

Franciaország, a Benelux államok és a skandináv államok példája viszont azt mutatja, hogy ezek a tendenciák – legalábbis egy meghatározott kontextusban – meghaladhatóak. Bizonyos, hogy egyszerűbb egy alapjövedelmi konstrukció adminisztrálása, mint rengeteg állami szolgáltatás működtetése, vagy a magánvállalatok által biztosított szolgáltatások állami felügyelete és finanszírozása. Ezek az országok azonban megmutatták, hogy lehetséges a magas szintű, minőségi állami szolgáltatás.

⁸ Az „adókiadások”, a bizonyos csoportoknak nyújtott adómentességek szintén ide tartoznak.

Munkára ösztönzés és gender ügyek

Sok támogatója számára abban áll az alapjövdelem vonzereje, hogy a garantált jövdelem alapján az ezt nem akaróknak nem kéne fizetett munkát vállalniuk. Ha bevezetnének egy tekintélyes összegű alapjövdelemet, és jelentős számú ember döntene úgy, hogy lemond a munkajövdeleméről, akkor a pénzre cserélt javak és szolgáltatások kínálata hirtelen lecsökkenne. Ugyanakkor azok száma, akik igényelnék ezeket a javakat és szolgáltatásokat, változatlan maradna. Lehet, hogy növekedne a nem fizetett munka mennyisége, viszont az átlagos életszínvonalra gyakorolt nettó hatás valószínűleg negatív lenne. Az egy főre eső fogyasztás és egy főre eső jövdelem csökkenne. Feltehetőleg csak a bérből élők fizetnének jövdelemdót és járulékokat, a számuk csökkenése tehát az adóbevételek csökkenéséhez vezetne, éppen mikor nagyobb adóbevételekre lenne szükség az alapjövdelem finanszírozására.

Minél kevesebb ember fizet adót, annál magasabb adókulcsokra van szükség bármilyen adott bevételi szint elérése érdekében. Minél magasabb a megkeresett jövdelemet terhelő adókulcs, annál kisebb a bérért dolgozás jutalma. Ördögi körnek tűnik: kevesebben dolgoznak bérért, ez alacsonyabb adóbevételekhez vezet, emiatt az adókulcsok emelésére van szükség, emiatt viszont kevesebben dolgoznak majd bérért, és így tovább.

Van Párijs kitér annak lehetőségére, amikor az alapjövdelem szerkezetét – a marginális adókulcs alacsonyan tartásával – úgy alakítják, hogy az ösztönözze a fizetett munka vállalását. Ugyanakkor viszont egy tekintélyes pénzbeli juttatás „jövdelmi hatása” még az alacsonyabb jövdelmi rétegek számára biztosított zéró adókulcs mellett is csökkenti a fizetett munkavállalásra való ösztönzést.

Egy második, még súlyosabb hatás – amely valószínűleg végzetesen befolyásolná a konstrukció fenntartását, vagy egyenesen a bevezetését – az azokra irányuló neheztelés, akik állami támogatást kapnak anélkül, hogy bármilyen speciális körülmény – mint például fogyatékoság vagy időskor – igazolná ezt a támogatást.⁹ Helyes vagy sem, a mai nyugati társadalmakban a tisztelet feltétele, hogy az ember fizetett munkát vállaljon, hogy eltartsa magát. Az állástalan, más családtagok fizetett munkájából élő személynek is kijár a tisztelet, de a nők és férfiak gazdaságban betöltött szerepének hasonulása miatt nem maradéktalanul. Egyáltalán nem vált ki tiszteletet az, aki úgy él állami alamizsnából, hogy erre semmilyen fogyatékoság nem jogosítja fel.

Az alapjövdelem támogatói által gyakran említett érv, hogy ennek birtokában a szülők számára otthon maradhatnak a kisgyermekikkel.

⁹ Az Egyesült Államokban az utóbbi évtizedekben a jóléti juttatásokat kézhez kapó egyedülálló anyákkal kapcsolatos neheztelés előrevetíti a közvélekedést egy alapjövdelem konstrukcióval kapcsolatban. Az egyedülálló anyák jóléti kifizetései – legalábbis néhányak szemében – igazoltak voltak, azon az alapon, hogy gyerekeik nevelésével értékes munkát végeznek. Ez az igazolás viszont még nem akadályozta meg a kíméletlen és végül sikeres támadásokat – melyeket valószínűleg az amerikai szavazók többsége támogatott – a pénzbeli jóléti juttatások rendszerére. A gyermek nélküli köztámogatásra hagyatkozók még ezt az igazolást sem kapták meg.

A jelenlegi kulturális körülmények között az otthon maradók túlnyomó többsége nő lenne. Ingrid Robeyns érvelése szerint sok nő munkaerőpiacról való kivonulása azonban valószínűleg legalábbis részben visszafordítaná a nők által a huszadik század második felében a státus és bérek terén elért eredményeket.¹⁰ Sok, ha nem a legtöbb munkaadó mostanra már nem úgy tekint a nőkre, mint akik a munkahelyet elkerülhetetlenül elhagyni hivatottak, hanem a munkaerő folyamatos résztvevőinek tartják őket, tehát olyanoknak, akiket érdemes képezni, támogatni az előléptetéshez vezető állások elérésében és általában az előmenetelükben. Ez a fajta pozitív folyamat megfordulna, ha a nők nagyobb része visszavonulna a munkaerőpiacról az első gyermekük megszületésekor. Éppen ezért az alapjövedelem konstrukciók közeljövőben tervezett, teljes körű bevezetését nem kellene üdvözölniük azoknak, akik fontos célnak tartják a nemek közötti egyenlőséget. Talán a jövőben kevésbé lesznek a társadalmi nemek szerint differenciáltak a gazdasági, háztartási és szülői tevékenységek. Ekkor az alapjövedelem kiegyenlítőbb hatással lenne mindkét nem viselkedésére, és elveszítené egyenlőség-ellenes hatását.

Végül az alapjövedelem problémája az is, hogy a szülők elvesztenék kontrolljukat gyerekeik felett. Ha a gyerekek juttatásai elég magas összegűek lennének ahhoz, hogy külön élhessenek a szüleiktől (esetleg más tizenévesekkel), akkor a szülők arra kényszerülhetnek, hogy tizenéveseiket engedjék „saját” pénzükhöz külön élni. Az alapjövedelem életre szóló rendelkezésre állása csökkentené a karrierépítés lehetőségének vonzerejét, és bizonyos fiatalok tanulásba fektetett energiáit. Már így is épp elég nehéz a mai szülők számára a gyermekeiket nagyobb sérülés nélkül túljuttatni a tinédzser korszakon. Az alapjövedelem ezt akár rémálommá is teheti. És nem valószínű, hogy ez a probléma idővel mérséklődne.

Következtetés

Az egy főre eső jövedelem és termelés jelenlegi szintje mellett a költségvetésben nincs hely a svéd jóléti állam és az alapjövedelem egyidejű megvalósítására. Választani kell, hogy melyiket csináljuk előbb. A teljesen felépített jóléti állam elsőbbséget élvez az alapjövedelemmel szemben, mivel megvalósítja azt, amit az alapjövedelem nem: garantálja bizonyos speciális emberi szükségletek kielégítését. A jóléti állam és az alapjövedelem is csökkenti a körülmények egyenlőtlenségét. A jóléti állam azonban nagyobb hatékonysággal teszi ezt, mivel jobban figyelembe veszi a szükségletek különbségeiből adódó egyenlőtlenségeket. Ha nekem szükségem van egy drága műtetre, neked viszont nem, akkor az, hogy mindketten kapunk alapjövedelmet, nem sokat segít majd abban, hogy egyenlőbb helyzetbe kerüljünk. Csak az egészségügyi szolgáltatások biztosítása tudja ezt megtenni.

A baloldali, korlátozott energiával rendelkező embereknek a közeljövőben az állam által biztosított, kielégítő mértékű meritokratikus javak elérésére kellene koncentrálniuk. Miután ez megvalósult, akkor elérke-

¹⁰ Lásd Ingrid Robeyns, "Will a Basic Income Do Justice to Women?" In *Analyse und Kritik* 22, no. 2 (2000): pp. 100–23.

ALAPJÖVEDELEM

zik majd az idő, hogy meggondoljuk az alapjövedelem fokozatos bevezetését. Ha idővel a termelés tőkeintenzitása és a termelékenység növekedik, akkor ennek eredményeként csökkenhet a munkaerő kereslete.¹¹ Célá válhat az egyre zsugorodó munkaerő, és az alapjövedelem lehet a nemzeti bevételek növekvő részének elosztására a legalkalmasabb módszer. A rövid- és középtávú jövőben viszont az olyan országokban, amelyek az Egyesült Államokhoz hasonlóan nagyon távol állnak a magas prioritású meritokratikus javak megfelelő repertoárjának biztosításától, az alapjövedelem vonzó elemei nem múlják felül a meritokratikus javak garanciájának minden állampolgárra való kiterjesztését.

Fordította Pósfai Zsuzsi

¹¹ A termelékenység folyamatos növekedése semmiképp sem garantált örökre. A tőkejavak által nem támogatható, személyes szolgáltatások iránti keresletben nagy növekedés lehet, amely csökkentené a kibocsátás és a munka arányát.